

II. KÖPECZI BÉLA HOZZÁSZÓLÁSA

A Rákóczi-kor politikai irodalma és külföldi hatása

A Rákóczi-kor irodalmának döntően politikai jellege van: a függetlenségért küzdő nép érzelmeit és gondolatait fejezi ki. Ezen, a minden ízében politikus irodalmon belül, jelentős helyet foglal el a szószérinti politikai irodalom, a publicisztika.

A politikai irodalom egyik legkiválóbb képviselője maga Rákóczi, aki elsősorban politikai író s nem »janzenista remete«, »szent ember«, amint a szellemtörténet szerette állítani. »Minden cselekedetem célja kizárólag a szabadság szeretete volt és az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam«. Ezek a szavak, melyek az Emlékiratokat bevezetik, fátylaként világítják meg a fejedelem egész tevékenységét s így irodalmi munkásságát is. Rákóczi írói munkássága életének egyetlen szakaszában sem választható el a függetlenségi harctól, tola mindenkor ezt az ügyet szolgálta akár a belső felvilágosításról, a harc belső tényezőinek biztosításáról volt szó, akár a külső hatalmak meggyőzése, segítségük elnyerése került napirendre. Hogy mennyire nem távolodott el életének ettől az alapvető célkitűzésétől, azt bizonyítja többek között egyik, 1711. július 29-én, tehát a szatmári árulás után kelt levele, melyben párizsi követének ezt írja: »Újra el lehetne kezdeni a háborút, ami sokkal könnyebb, mint ahogy vélik, még a hűségemben netalán megmaradó tábornokok és más urak nélkül is, akik gyarlóságuk miatt nekem bizony többet ártottak eddig, mint amennyit használtak. Én most is bírom, Istennek hála, az egész nemzet szívét és szeretetét, mit még Károlyi árulása is világosan megmutatott, hiszen sohase tették volna le a fegyvert, ha Károlyi nem hiteti el velük álnokul, hogy az én parancsomra cselekszik. A leghűbb tisztok többször biztosítottak, hogy készek követni parancsaimat s velük együtt — bízvást hihetem — az egész nép«. Életének utolsó frásában, a francia udvarhoz 1735. februárjában intézett előterjesztésében, megismétli vallomását: »Én ma is lelkes fia vagyok hazámnak és ma is állom eskümet, hogy fejedelemségem szabadságát és jogait meg fogom védeni.« A függetlenségnek, a hazának ez a szenvedélyes szeretete, a harc vállalása szólal meg kiáltványaiban, beszédeiben, leveleiben, imádságaiban s ez teszi számunkra olyan értékes Emlékiratait és Vallomását is.

Az egész Rákóczi-szabadságharc egyik alapvető kérdése a külföldi szövetséges keresése, a kedvező nemzetközi feltételek megteremtése volt. Közismert, hogy a fejedelem milyen roppant fontosságot tulajdonított éppen ezért diplomáciájának, amelyet személyesen vezetett. Diplomáciai tevékenységének szükséges velejárója volt a külföldi helyes tájékoztatása a magyarországi eseményekről. E tájékoztatás érdekében írta és iratta a különböző kiáltványokat és vitairatokat, amelyek kifejtik a felkelés közjogi, történelmi alapjait, és célkitűzéseit. Ezért írta vasok köteteket kitévő diplomáciai levelezését s ezért adatta ki a Mercuriust, az első magyar újságot is. A fejedelem nem csupán a külföldi udvarokat akarta helyesen informálni a magyarországi eseményekről, hanem szükségesnek látta az idegen közvélemény igazságnak megfelelő tájékoztatását is. Állandóan olvasta a külföldi újságokat, a Wienerisches Diariumtól kezdve a különböző holland lapokon át a párizsi Gazette-ig s jól ismerte a Magyarországra vonatkozó külföldi történelmi irodalmat is. Mélyen felháborították azok a rágalmak, amelyeket úton-útfélen szórt a magyarokra a Bécs zsoldjában álló sajtó és publicistika. »Tudom, írja Emlékirataiban, — hogy amióta ez az ország elvesztette királyát a mohácsi gyászos ütközetben s a nagyok különböző pártokra szakadtak és I. Ferdinándot választották királynak, azóta a magyar nemzetet minden idegen nemzet történelmében befeketítik, lázadónak, forrongónak, zavargónak nevezik, és minden, amit védelmére mondhatnak, gyanúsnak tetszetik... Még a rágalmozó jelzők is, melyekkel a magyar nemzetet illetik, még azok is vitézségére és nagylelkűségére vallanak, és arra, hogy nem tudja elviselni a szolgaságot.« A száműzetésben írt Emlékiratokkal is az az elsődleges célja, hogy vissza utatítsa a bécsi rágalmakat a szabadságharcra kapcsolatban. Ezt a célkitűzését veszi észre a francia külügyminisztérium, amikor 1730-ban az Emlékiratok kéziratát elolvassák. A kéziratához csatolt jelentés kiemeli a munka hadtörténelmi jelentőségét, nemes, őszinte hangját, Habsburg-ellenességét s azzal javasolja kiadását, hogy az Emlékiratok igen jó hatást keltethetnének Magyarországon is.

A harcos propogandának, a külföld tájékoztatásának szükségességét a fejedelem így indokolja: »Mennyen azért a világ eleiben igaz ügyünknek istenes folytatása, ellenben az Ausztriai Háznak az dolgok végzésében való zsinás állhatatlansága, hogy a dolgoknak elmúlása és fegyverünk megmozdítása, ne nekünk, hanem az ellenkező rész szokott keménységének« tulajdoníttassék. Ezért jelenteti meg 1704-ben a Recrudescunt-ot, 1706-ban a béketárgyalások meghiúsulásával kapcsolatos kiáltványát, a Veracius Const. néven kiadott apológiát, 1710-ben az Egy lengyel királyi tanácsos levele c. munkát. ... anyok legtöbbjét titkos kancellárja, Ráday Pál írta, de a fejedelmi átnézte őket s így saját véleményét is tükrözik.

Nem célok ezeknek a munkáknak a tartalmával foglalkozni, inkább külföldi hatáskukat szeretném lemérni. A korábbi kutatók közül sokan azt állították, hogy ezek a kiadványok lényegében nem értek célt, a külföld nem vett tudomást róluk s ezért nem is járulhattak hozzá a magyar ügy igaz állásának ismertetéséhez. Ennek az állításnak a hamisságát a francia publicisztika példáján igyekszem bebizonyítani.

A francia központosított monarchia már a XVII. század első felében felismerte a közvélemény irányításának fontosságát s ezért 1632-ben engedélyt adott egy Théophraste Renaudot nevű orvosnak, hogy hetilapként megjelenesse a Gazette-et, amely az udvar érdekeinek megfelelően ismertette nem annyira a belföldi, hanem a külföldi eseményeket, s ezek között a magyarországi híreket is. A Rákóczi-szabadságharc kitörése után a német és holland sajtó elsősorban a francia udvart vádolta a felkelésért, a francia intrikák eredményét látta ebben, s nem szűnt meg hamis híreket is kölni a XIV. Lajos által nyújtott pénzbeli és katonai segítségéről. Tudjuk, hogy XIV. Lajos sohasem volt hajlandó szerződést kötni Rákóczival, de azt képtelen volt letagadni, hogy kapcsolatban áll vele. Ezt a kapcsolatot azért sem lehetett letagadni, mert a hollandiai francia újságok a szigorú határzárlat ellenére is behatoltak Franciaországba és tájékoztatták a francia közvéleményt a dolgok állásáról. Ha a Gazette kezdetben próbált is tagadni, később mind nyiltabban és nyiltabban állott ki a magyarok mellett. Jellemző példaként említhetjük meg, hogy amikor Rákóczi 1708-ban tiltakozott az ellen, hogy a Gazette a magyarokat — mint a külföldi sajtó általában — elégedetleneknek, malcontenteknek (mécontents) nevezte, a szerkesztő utasítást kapott, hogy ezentúl konfederáltak (confédérés) elnevezést használják. Bonac, lengyelországi francia követ írja ezzel kapcsolatban Rákóczinak 1708. március 29-én: »Parancsot adtak a párizsi újságnak, hogy ezentúl a magyarokat konfederáltaknak nevezze s ezt előbb is megtették volna, ha tudták volna, hogy ezzel örömet szereznek Felsőednek és a nemzetnek.« Ez a levél egyébként világosan utal arra is, hogy milyen volt a viszony a Gazette és a francia külügyminisztérium között. A Gazette magyarországi anyagát részint német és holland újságokból, másrészt a külügyminisztériumtól kapott értesülésekből s végül tudósítóitól gyűjtötte össze. A magyarországi híreket általában Bécsből, esetleg Gdanskból (Danzigból) keltezte s általában egy hónappal később tudta közreadni, mint ahogy az esemény megtörtént. 1706. november 27-én például »helyszíni tudósítást« közölt Kassáról (a kassai levél október 12-én kelt), melyben a Rákóczi táborában tartózkodó francia tiszt leírja a város ostromát és hősie védelmét, ismerteti Rábuutin seregének siralmas állapotát. A Gazette híradásai általában kigúnyolták a császáriak győzelmi jelentéseit, igyekeztek kisebbíteni a magyar vereségek jelentőségét és részletesen ismertették a magyar győzelmeket, hangsúlyozták, hogy a béketárgyalások nem vezethetnek eredményre s kiemelték a magyarok Habsburg-ellenességét. A Gazette sokáig nem hisz a szatmári béke hírének sem, s amikor azt megerősítik, akkor is hangsúlyozza, hogy Rákóczi nem adta beleegyezését, sőt kész folytatni a harcot.

A Gazette általában krónikaszerűen regisztrálta az eseményeket s nagyon kevés magyarázatot fűzött hozzájuk. Ez semmiképpen sem elégítette ki a közvéleményt, de magát az udvart sem. XIV. Lajos uralkodásának második szakaszát a hanyatlás jellemzi. A hódító háborúk kimerítették az országot, a colberti politika megbukott, csődbe juttatta a mezőgazdaságot. A parasztság elkeseredése felkelésekben tört ki, a burzsoázia és az arisztokrácia egyrésze is elégedetlen volt, s különböző okokból és más és más szándékkal változást kívánt. A Hollandiába menekült hugenották ezt az elégedetlenséget igyekeztek táplálni új hazájukban kiadott időszakos lapjaikkal és pamfletjeikkel. Az abszolút monarchia érdeke megkívánta, hogy a támadásokra valamiképpen válaszoljon. Vauban marsall egyenesen azt ajánlotta a királynak, hogy szervezzen egy pamfletírógárdát, amely harcba szállhat a hollandiai francia publicisztikával. Abban a sajtóhárcban, amely ilyen módon kialakult a két tábor között, jelentős szerepet játszott a magyar kérdés is. A hollandiai francia sajtó gúnyosan mutatott rá arra, hogy míg XIV. Lajos a legnagyobb kegyetlenséggel nyomja el a camisardok felkelését, addig támogatja a törvényes királyuk ellen fellázadt magyarokat, hogy míg az országban pusztít a nyomor, pénzbeli segítséget nyújtanak a magyar felkelőknek s hogy ezek révén igyekeznek ismét a török segítséget megnyerni Ausztria ellen. Ezekkel az állításokkal szemben érveket kellett szembeállítani, s az érveket a francia sajtó és pamfletirodalom Rákóczi publicisztikájából merítette.

Az udvar először a szépirodalmi jellegű Mercure galant c. folyóiratot állította propagandája szolgálatába. A folyóirat, amely egykor Thökölyről, Zrínyi Ilonáról közölt híreket, most elég részletesen ismerteti a magyarországi eseményeket s közli a Recrudescent szövegét is. Legérdekesebb a mi szempontunkból az 1705. októberi száma, amely Burnet angol püspöknek a magyarországi protestánsokhoz írt levelét közli francia fordításban. Az angol püspök felszólítja a magyar protestánsokat, tegyék le a fegyvert, s álljanak vissza a császár hűségére, mert aki törvényes uralkodója ellen emel fegyvert, az megsérti magát az istent is. A francia folyóirat vitába száll az angol püspöknek ezzel az állításával s a következőket írja: »A levél,

melyet itt közlünk, olyan élethű képet fest arról a hűségéről, mellyel az alattvalók uralkodóiknak tartoznak, hogy nehéz volna ezzel kapcsolatban szebb és tudósabb dolgot találni is, de a szenvedély annyira elvakította a szerzőt, hogy elfelejtette: Angliában él s minden angol magára kell, hogy vonatkoztassa azokat az érveket, melyeket a magyarországi elégedetlenekek mond el, akiket igaztalanul rebelleseknek nevez, hogy a császárral való megegyezésre bírja őket. A magyaroknak választott királyságuk van és azt csak bizonyos feltételek mellett adják oda; ha e feltételeket nem tartják tiszteletben, királyaikat megfosztják az uralkodói hatalomtól. Az a kiáltvány, melyet néhány hónappal ezelőtt küldtem el önnek (a folyóirat válasza is levélformájú s egy hőlgyhöz intézi), részletesen tartalmazza mindazt, amit itt csak felületesen érintetek». A francia vitairó a *Recrudescuntra* utal, s ebből a kiáltványból meríti érveit, amikor bebizonyítja, hogy a magyarok felkelése teljesen legális, s törvényeik jogot adnak arra, hogy a zsarnokság ellen felkeljenek. Egyébként furcsálja, hogy éppen egy angol vállalkozott arra a szerepre, hogy a magyarokat hűtlenséggel vádolja, hiszen az angolok elfűzték uralkodójukat.

A *Mercure* galant felhasználja a magyar kiáltvány közjogi érveit, de még mélyebben merít Rákóczi publicisztikájából a kor egyik legismertebb közírója, Eustache Le Noble. Eustache Le Noble (1643—1711), aki kalandos élete során többször megjárta a Bastille-t, 1698-tól kezdve nagy sikert ért el különböző pamfletjeivel. Az *Esprit* de Gerson című iratában a Vatikánt támadta s a gallikánizmus alapételeit fejtette ki, Pierre de touche politique című dialógusaiban főleg Orániai Vilmos ellen hadakozott s ezekben foglalkozott nagy rokonszenvvel Thökölyvel is. 1702-től 1709-ig *Nouveaux entretiens politiques* címen írja dialógusait, amelyekben gyakran és részletesen ismerteti a magyar szabadságharc eseményeit és célkitűzéseit. Le Noble Rákócziban Zrínyi, Thököly ügyének vezetőjét látja s mindjárt kezdetben síkra száll királlyá választása mellett. A Thököly-felkelésre emlékezve, hangsúlyozza a török szövetség szükségességét, de ugyanakkor rámutat arra, hogy ez a szövetség csak segédcapatok küldését eredményezheti és semmiképpen sem járhat a török hatalom visszaállításával Magyarországon. A béketárgyalásokkal kapcsolatban nem szűnik meg hangoztatni, hogy azok nem vezethetnek sikerre, mert a Habsburgok nem hajlandók semmiféle komoly engedményt tenni a magyaroknak. Rákóczinak tehát az a kötelessége, hogy a győzelemig folytassa a harcot. Le Noble dialógusaiban néha fabulákat, verses meséket sző s ezekben szerepelteti Rákóczit is. Az egyik verses meséjében Rákóczi az okos orvos, aki a beteg Magyarországot megfelelő orvosságokkal gyógyítja s nem nyúl túl erős orvossághoz, mely esetleg a beteg halálát okozhatja. Ez a túl erős orvosság a török segítség volna. 1705 októberi dialógusában Petrőczy és Szirmai lépnek fel. Szirmai a bécsi udvar, Petrőczy a magyarok álláspontját képviseli a béketárgyalásokkal kapcsolatban. Petrőczy érvei lényegében a *Recrudescunt* argumentumai. Egyik 1706-os dialógusában a mediáció eredménytelenségével foglalkozik s elmondja az oroszlán barlangjáról szóló fabulát, melyet a következő sorokkal fejez be:

Ragotski sur ce trait modère ton audace
 Ne va point te fourer dans l'antré de Lion.
 On voudroit bien t'avoir, mais sitôt qu'en la nasse
 Ton ennemi t'aura surpris,
 De ta crédulité tu reveras le prix.

(Rákóczi ezzel kapcsolatban mérsékelj vakmerőséged, ne bújj be az oroszlán barlangjába. Rá akarnak szedni téged, de amint ellenséged hálójába fog, hiszékenységednek megfizeted az árát)

Egy másik 1706-os pamfletjében Esztergom és Starhemberg párbeszédéből értesülünk a béketárgyalások meghiúsulásáról: Le Noble már itt felveti a trónfosztás lehetőségét. Az ónodi trónfosztás hírére nagy örömmel üdvözlí s Rákóczit Cromwell-hez hasonlítja, akit kora legnagyobb politikusának tart s aki ugyancsak elnyerte a *protector patriae* címet.

Le Noble nemcsak dialógusaiban használja fel a magyarországi eseményekről részint újságokból, kiáltványokból, részint a francia külügyminisztériumtól szerzett értesüléseit, hanem az első Rákóczi-életrajzban is. Valóban, az *Histoire du prince Ragotzi ou la Guerre des Mécontents sous son commandement* című munka Le Noble műve. Le Noble szerzőségét tétélezte fel Márki is, de nem álltak rendelkezésére adatok ennek bizonyítására. A most ismertetett pamfletek összehasonlítása az *Histoire*-ral tartalmi szempontból igazolja Le Noble szerzőségét, de sikerült más adatokat is felfedeznünk, amelyek kétségtelenül teszik állításunkat. Le Noble 59-ik dialógusa (*Nouveaux entretiens politiques*, 1707. jan.) címlapjának hátlapján a kiadó az új könyvek között hirdeti: »La vie du Prince Ragotzi ou la Guerre des Mécontents sous son commandement, in 12, par M. Le Noble.« Tehát Le Noble egyik pamfletjén szerepel a szerző megjelölése is. A *Journal historique de Verdun* áprilisi számában pedig ezt olvassuk: »Néhány hónappal ezelőtt Párisban kiadtak egy 12. ívrétű,

434 lapos munkát, melynek címe : *Histoire du Prince Ragotski ou la Guerre des Mécontents sous son commandement*. Elég, ha a szerzőt megnevezzük, hogy előnyös képet kaphassunk a munka stílusának szépségéről és eleganciájáról. *Le Noble úr műve*. »Ugy hisszük, hogy ezek az adatok most már véglegesen eldöntik ezt a vitatott kérdést. A munkában sok a pontatlanság, a hiba, de komoly értéke, hogy úttörő jellegű : először próbált meg — mégpedig elsősorban a kiáltványok alapján — összefoglaló képet adni a szabadságharcról, először próbálta megírni a szabadságharc vezérének életrajzát — igaz rokonszenvvel.

Le Noble mellett sokat tett a szabadságharc eseményeinek helyes ismertetése érdekében az egyik francia diplomata, Jean de la Chapelle. »Egy svájci levelei egy franciához« c. vitairatait latinra, németre, spanyolra is lefordították, ami bizonyítja nagy sikerüket egész Európában. Különösen 21., 24. és 44. leveleiben foglalkozik részletesebben a magyar kérdéssel. A publicista teljes felkészültséggel utasítja vissza a bécsi rágalmakat s bizonyítja be a kiáltványok alapján a felkelés jogosságát. 24. levelében kifejti, hogy Bécs zsarnoki módon viselkedett a magyarokkal szemben. A magyar csapatokkal rosszul bánt, nem támogatta a törökök elleni harcukban. Kizárta a magyarokat a hivatalokból, megfosztotta kiváltságaitól, királyválasztói joguktól. Részletesen foglalkozik a pozsonyi országgyűléssel és hangsúlyozza, hogy Thököly tiltakozott e gyűlés határozatai ellen. Thökölyt Sertoriushoz hasonlítja, Rákóczit pedig új Brutusnak nevezi, aki elhozta a magyaroknak a szabadságot, ha jól használják fel a kedvező körülményeket. 1705-ben kiadja a *Recrudescuntot*. 1708-ban írt 44. levele dialógus Rákóczinak egy Párizsban tartózkodó követője és egy császárpárti magyar között, aki hadifogolyként került Franciaországba. A császárpárti magyar igyekszik meggyőzni ellenfelét arról, hogy a szabadságharc nem járhat sikerrel, mert Franciaország nem képes és Európa protestáns fejedelmei nem akarják támogatni. A felkelést elsősorban a vallási sérelmekre akarja visszavezetni. A Rákóczi-párti magyar hangsúlyozza, hogy a szabadságharc nem vallásháború, hogy Franciaország nem fogja megtagadni támogatását. A császár, akinek Európában mindenütt nehézségei vannak, még a francia segély elmaradása esetén sem tud győzelmet aratni, mert a magyarok saját erejükből is képesek ellenállni. A »levél« végén Jean de la Chapelle közli Rákóczi manifestumát, levelét a császárhoz, az interregnumot kimondó határozatot és Thököly kiáltványát az örökös királyság ellen.

A kiáltványokat egyébként nemcsak a fent említett időszaki sajtótermékek, vitairatgyűjtemények közlik, hanem a verduni *Journal historique* (régőbbi neve *Clef du cabinet*), a *Nouveau Mercure*, s megjelennek önállóan is.

Mindez — úgy hisszük — hitelt érdemlően bizonyítja, hogy Rákóczi külföldi propagandája nem volt eredménytelen. A kiáltványok érveit az akkori Európa egyik legfontosabb sajtója, kiváló pamfletírók használták fel s innen átkerültek — mint a különböző emlékiratok bizonyítják — az ebben a korban még nem elég széles közvéleménybe is. A kedvezőtlen nemzetközi körülmények nem tették lehetővé, hogy Rákóczi diplomáciai tevékenysége és propagandája kézzelfogható eredményekre vezessen, olyan szövetségest szerezzen a szabadságharcnak, aki tényleges segítséget nyújthatott volna. Rákóczi mély haza- és szabadságszeretete kellett ahhoz, hogy ezek között a nehéz, kedvezőtlen körülmények között is folytassa a küzdelmet minden téren, a propaganda terén is, s ne hátráljon meg, ne hallgasson el az ügy bukása után sem. Láttuk, hogy Emlékiratait is elsősorban a külföldi tájékoztatása érdekében írta. Emigrációs tevékenységének gyümölcse az irányításával készült és 1739-ben megjelent »A magyarországi forradalmak története« (*Histoire des révolutions de Hongrie*) c. francianyelvű munka is, amely summázza a szabadságharc propagandájának érveit, s Habsburg-ellenességével, a magyar függetlenség követelésével, a reformokr nemzedékét is lelkesítette.

III. RÉSZLET KLANICZAY TIBOR HOZZÁSZÓLÁSÁBÓL

A Rákóczi-szabadságharc legszebb éneke

[A hozzászóló a szabadságharc költészetének néhány művészi problémájával foglalkozott és főleg arra a kérdésre igyekezett választ adni, hogy mennyiben jelentett költészetünk fejlődésében új szakaszt a Rákóczi-kor gazdag hazafias lírája. Az erre vonatkozó fejtegetések megjelentek a *Csillag* 1954. évi februári számában, »Kapádból is csinálj fegyvert!« címmel (269—278 l.). Az alábbiakban a hozzászólás befejező részét, az *Erdélyi hajdútánc*-nak — a *Csillag* említett közleményéből kimaradt — elemzését, közöljük.]

E költészet művészi színvonalának az érzékeltetéséhez vizsgáljuk végül meg a Rákóczi-kor talán legszebb énekét, az *Erdélyi hajdútánc*-ot. Első olvasásra bonyolult, nehezen érthető versnek tűnik. Ez azonban nyelvi nehézségekből ered és abból, hogy a vers